— До машини! — крізь вовче виття степового вітру ледь долинає з білого мороку пурги команда лейтенанта. — Караул — до машини!

Все, приїхали. Як співається у відомій у цих краях пісні "Степь да степь кругом..." Без особливого ентузіазму сповзаємо з КамАЗа, на якому хуртовина рве брезент. Земної тверді під ногами не виявляється і ми шугаємо ледве чи не по пояс у сипучий сухий сніг. Мете, здається, на всьому білому світі. Навколо бісом вертиться-крутиться сніговій. Ясно, що навіть потужному армійському КамАЗу через такі замети далі не пробитися. Восьмий вертольотний майданчик вже кілька днів закритий — синоптики настрахали авіаторів штормовим застереженням. А тому залишок шляху до підземного караулу № 9, що розчинився десь там, на обрії, в епіцентрі білої круговерті, нам доведеться долати на лижах...

По команді "До машини!" стаємо під бортом КамАЗа — з підвітряного боку. Ми — це чергова зміна караулу. Хоча звучить гучно — чергова зміна караулу, — але нас всього двоє: я, сержант Ярослав Травень, начальник зміни караулу і мій єдиний підлеглий, електрик Віталій Петруня, обидва з України, обох Бог милував від Афганістану (автоматниками на бетеери), звідки до нас ішли труни, а спровадив сюди, в підземелля — і на тім спасибі. (Пізно нас було хапати в Афган — у справі тих, кого брали в ракетні війська стратегічного призначення, ставили таку вседержавну печатку, що вибраних і захищених тією печаткою хлопців вже ніхто не міг — ні в області, ні в республіці — перекинути в інші війська!).

Удвох з Петрунею ми складаємо бойову обслугу, адже на чергування ми заступаємо по-бойовому — в мирний час, така служба! — наказу. Простіше кажучи, стережем-бережем міжконтинентальну стратегічну ракету. "Як зіницю свого ока". Так "задушевно" висловлюється наш комполку. Він взагалі полюбляє, — особливо, як на нього находить, — говорить велемовно, чим викликає в солдатів криві посмішки. "Хлопці, — іноді ось так, по-демократичному і зовсім не по уставу звертається комполку до нас, рядових та молодших командирів, — ви — вартівники

біди! Так, так, біди, нищівної для наших ідеологічних противників із загниваючого капіталізму!" Про те, що й потенційний ідеологічний противник загниваючого капіталізму зберігає в себе подібну біду, тільки вже адресовану нам, чомусь не хочеться думати.

З нами супроводжуючий — вчорашній випускник військового училища, молодий чепуристий офіцер Іванов, рутина служби ще не встигла здерти з нього лиск, і він тримається хвацько.

Ставши в стрій під бортом КамАЗа, я уважно оглядаю себе, потім Петруню, перевіряючи очима його спорядження. На плечах у кожного з нас — довгий, тасьмою прив’язаний плащ індивідуального хімічного захисту. Він акуратно складений і схожий на правильної форми квадрат. Трохи нижче — солдатський речовий мішок, а в ньому, крім обов’язкової по уставу фурнітури (щітка для чобіт, крем — він запаяний в целофан, — голка, нитки, запасні ґудзики та знаки розрізнення), — постільна білизна, хоч ніби й свіжа, але прана-прана! листи рідних і знайомих, дешеві "Мисливські сигарети", кілограм простесенької карамельки, пара пачок дешевого грузинського чаю та різний інший дріб’язок. З обох боків до мішка акуратно пристебнуті — на випадок переміни погоди, — кирзові чоботи. І, нарешті, увінчують екіпіровку з боку спини панчохи індивідуального захисту і протигаз, що висять у невеликих брезентових чохлах.

Залишається додати, що зодягнені ми по формі номер чотири зимового сезону: теплий бушлат, ватяні штани, заправлені в міцні повстяні валянки. На голові в кожного — захисного кольору металева каска, одягнута поверх теплої ушанки.

Змінюючи один одного, ми вдвох з електриком будемо нести металевий ящик із провізією, суворо розрахованою на тиждень: брикети різних каш (гречана, пшенична, а також перловка, знаменита солдатська "дробь № 16"), кілограм масла, чотирнадцять банок м’ясних і рибних консервів, п’ять буханок черствого хліба, трохи картоплі.

— Все в порядку? — востаннє, як ми стали вже на лижі, оглядає нас лейтенант. — Скарги є? Немає! Прекрасно! Та і які скарги? У природи, як відомо, немає поганої погоди. Тим більше, в солдат. Так що, вартівники біди, потрюхикали, — закінчує він не по уставу.

Навантажені по зав’язку, рухаємось вслід за Івановим. Вже далеко позаду залишилась машина, а навколо все той же монотонний пейзаж, серед якого гуляє крута завірюха. Вдома я ніколи не бачив стільки снігу. Та і який сніг у нас, на півдні України — не встигне впасти, як уже й тане. А в цих краях, біля найдовшої в Європі ріки, неподалік кордону з Азією зовсім, інші норми снігопаду. Перший сніг випаде й лежить. За ним з’явиться другий і заляже поверх першого, потім третій поверх другого, четвертий поверх третього і так далі. А тому вже в грудні сюди без лиж і не потикайся.

І здається, що у всьому світі білому гуде хуга-метелиця вищого класу — із такими завиваннями, що куди тим сіроманцям. До речі, вовки в цих краях ще водяться, але нас, солдатів, вони завбачливо обминають — вловлюють запах пороху і, взагалі, казенний запах озброєних людей, від яких треба триматися подалі — якщо хочеш ще пожити. А жити хочуть всі, навіть вовки.

По якомусь часі вдалині, на синюватому обрії, як завірюха потроху вщухає, починають бовваніти темні обриси дерев, за ними й знаходиться наша вартівня, скорочено Карпом — караульне приміщення, до якого потужний КамАЗ так і не зміг нас доставити.

Хурделиця вже ніби затихає, але відчутно посилились пориви вітру, вони піднімають сніговий пил, дрібний та в’їдливий — він забиває рот і ніс. Це перша ознака, що поземка невдовзі знову переросте в класну хугу. Низько пливуть важкі хмари.

Та все ж шлях до карпому долаємо без особливих пригод, якщо не брати до уваги сімейство лосів, яке ми негадано стріли. Тварини,

стривожені хурделицею, навіть не глянувши на нас, прискорили ходу. Вони рухалися в бік нашого карпому, точніше, до захисної смуги дерев. Туди ж квапились і ми.

І ось за рядами дротяних загороджень, на очищеному від лісу п’ятачку стоїть наш Карпом, який ми лагідно звемо сторожкою — зовні схожий на невелику одноповерхову споруду з бетонних плит, покинутий і якийсь незатишний. На даху видніється щось схоже на танкову башту — то кулеметна установка. Здалеку карпом нагадує дот часів Другої світової війни. В кількох метрах від карпому те, заради чого ми й несемо службу — шахта міжконтинентальної стратегічної ракети. Власне, одна з пускових шахт ракетної дивізії, чиї полки, батальйони та дивізіони дислокуються в тих краях. Зовні — це непримітний броньовий люк, радіусом у десять метрів, вагою близько ста тонн. Неподалік від штольні з ракетою знаходиться (вона наче сама впадає в очі — нарочито так зроблено) лжеспоруда, що зверху нічим не відрізняється від першої. З тією лише різницею, що начинкою другої слугує порожнеча. Обманка на випадок бомбардування з повітря введе в оману ворожого пілота, якщо він взагалі зуміє прорватися до шахти з ракетою — авіаескадрильї нашого полку рознесуть його на шматки прямо в повітрі. Але хто там чергує в підземеллі біля ракети і чи є там взагалі хто — ми того не знаємо і розпитувати про те заборонено. Наша справа — наземна охорона "споруди № 1".

Територію периметра оточують п’ять рядів дротяних загороджень охоронної системи.

Із зовнішнього боку воріт у невеличкому металевому ящику — польовий телефон. Знявши трубку, кручу ручку і відразу ж упереміжку з мікрофонним тріском та шипінням чується голос мого кращого друга сержанта Крючка:

— Хто?

— Прибула чергова зміна караулу, — відповідаю так, як і годиться за уставом. — Начальник зміни сержант Травень.

Про те, що прибула зміна, Сергій знає, адже дуло кулемета на башті спрямоване в наш бік. (Так призначено інструкцією). Тепер, за все тією ж інструкцією, котра тут — цар і Бог! — Сергій повинен запросити по рації командування полку дозволити нам допуск на об’єкт. Дружба — дружбою, а служба — службою. Спливає кілька повільних хвилин (ми вбираємо голови в плечі, аби хоч якось захиститися від сухого снігу), і ось мікрофонний голос так званого гучного зв’язку дозволяє нам допуск. Ми по черзі відкриваємо стулки воріт на кожній лінії огороджень (Сергій вже вимкнув з них напругу та сигналізацію), а на останній лунає команда:

— Старший караулу, до мене, решті стояти на місці!

Рухаюсь у бік карпому, відчуваючи, як пронизує вітром мою запотілу від швидкої ходи спину. Лейтенант Іванов та електрик Петруня тупцюються на місці — така інструкція допуску. До всього ж Сергія, мабуть, насторожив незнайомий офіцер — лейтенант Іванов вперше прибув на наш карпом.

Нарешті, виконавши необхідну формальність допуску, ми дістаємося випуклої броні люка з круглим колесом, схожим на штурвал — це вхід до підземного бункера. Лейтенант, повторюючи про себе цифри (це видно по тому, як ворушаться його пухлі, майже хлоп’ячі губи), старанно набирає код. Чується клацання — все в порядку! Напружуючись, ми втрьох з трудом піднімаємо важенну кришку люка. Перше, що кидається мені в очі — це поголене, сяюче лице сержанта Сергія Крючка. Він жадібно хапає ротом свіже морозяне повітря, за яким так занудьгувався за сім днів запертя, схожого на ув’язнення. (Те ж саме відбудеться, коли через сім днів нова зміна звільнить мене і я вперше за тиждень висуну голову у відкритий люк). Загледівши, що зірочок на погонах новоприбулого офіцера не так вже й багато, Сергій відступився від

інструкції, і ми обнялися. Так він привітався з моїм електриком і навіть з лейтенантом, котрий вибачив йому неуставну вольність.

Ризикуючи зламати шию на обледенілих східцях, спускаємось по драбині, що круто йде вниз. Ось і важенні двері патерни — так називається підземний відсік метрів дванадцять довжиною, що нагадує метротунель, тільки значно менших розмірів (я навіть головою зачіпаюся за плафони ліхтарів). З обох боків патерни — броньові двері, що герметично зачиняються. На випадок ядерного удару патерна повинна зберегти чергові сили підземного караулу, себто нас. Але ми — молоді, переповнені життям, тож віримо — молодість взагалі не вірить у смерть, — що до такого справа ніколи не дійде.

Другі двері ведуть у невелике квадратне помешкання, де можна нарешті випростатися на повний зріст — щитова й апаратна. Поруч із щитовою — круто вгору йдуть східці, що ведуть у пультову. Піднявшись туди, ми падаємо біля калориферів і дружно, як по команді, запалюємо. Для Сергія та його електрика це свято — сигарети у них закінчилися ще два дні тому. Поки друг мій зайнятий смалінням, я відзначаю про себе, що тут нічого не змінилося. А втім, так і має бути, адже будь-яке відхилення караулу від уставу карається командуванням полку, яке раз на місяць вибірково перевіряє службу в карпомах. Єдине неуставне явище нашого караулу, з яким змирилося й начальство, — це кіт Терентій Терентійович, або простіше Терешка — наш спільний і вірний друг.

Пультова — це, власне, і є наша вартівня, видима ззовні коробка будинку. Праворуч від пультової — кухня. Вона крихітна, в ній ледве вміщуються столик, два стільці, умивальник, електропіч та скромний холодильник. І, нарешті, остання кімнатка підземного бункера, в яку можна потрапити лише через кухню — спальне помешкання, що нагадує камеру попереднього ув’язнення з двоярусними нарами — вони приковані ланцюгами до бетонної стіни. Ліворуч столик, з так званою бібліотечкою — старими випусками військових журналів.

Тепло від калориферів піднімає нам настрій. Терешко радісно нявкає, тручись об мою ногу, явно випрошуючи собі щось смачненьке. Від постійного перебування в підземеллі, Терешкова попільняста шерсть значно поріділа і втратила блиск. Це особливо помітно біля хвоста й холки, але це надає йому дещо задерикуватого вигляду, що, між іншим, відповідає його характеру.

Перекур закінчився.

— Петруня, починай огляд лінійних частин!

— Єсть, командир! — мій електрик зникає в темному отворі люка, що веде в патерну. З Віталієм Петрунею я несу службу вже майже рік, і все в нас іде злагоджено й благополучно. Цього невисокого меткого і працьовитого хлопчину із степового херсонського села я сам вибрав з групи призовників полкового поповнення і ніколи не шкодував за свій вибір. До призову хлопець встиг попрацювати в колгоспі на тракторі, а трудовий гарт в армії не зайвий. Взагалі, командир нашої групи капітан Пономарьов навіть думає надати рядовому Петруні звання сержанта, аби він замінив мене в цьому караулі після мого звільнення в запас.

Тим часом я доповідаю Одинадцятому про виконання пункту Два (прийом бойового чергування). Одинадцятий — кодова назва прапорщика Лисенка. Він хоч і далеко звідси, за десятки кілометрів на центральній позиції, але постійно тримає на зв’язку бойові караули. Від нього в свою чергу доповіді надходять на головний командний пункт командування чергових сил.

Згідно з інструкцією, приймаю бойовий пост, конкретно пульт системи, що охороняє ракету з ядерною боєголовкою, яка теж щодобово — точніше, щомиттєво — знаходиться в режимі бойової готовності № 1.

Сідаю на стілець оператора (він дещо нагадує стілець піаніста, тільки значно менших розмірів). Це досить підступна й незручна

конструкція, спроектована нарочито так, аби оператор, сидячи на такому стільці, не міг задрімати, не звалившись миттєво.

Переді мною — темний екран, а на табло — обстановка пульта, детальна карта периметра. Принцип роботи охоронної системи вельми простий: досить доторкнутися кому-небудь до зовнішнього огородження об’єкта (під напругою лише останній ряд колючки), як на пульті спалахує датчик охоронної системи. Оператору вже ясно, що й де трапилося на периметрі, а тому відпадає потреба стовбичити на поверхні в ролі архаїчного вартового у важенному кожусі. Ще на пульті знаходиться серія датчиків і вольтметрів, які показують напругу на сітці, а також прилади, що контролюють роботу охоронної системи в цілому. Зовнішнього вартового, якби він там був, диверсантам зняти дуже і дуже легко, інша річ — оператор на пульті в забронюваному підземеллі — нікому не приступний, а сам все бачить і все чує.

Повертається Петруня з лінійних частин периметра. Його почервоніле від морозу обличчя випромінює рівну привітну посмішку — він завжди такий веселий. Ось тільки в тісному приміщенні йому іноді стає… тіснувато. Віталій тоді відчуває дискомфорт за браком простору. Нічого не вдієш, — степовик з діда прадіда, звик до відкритих просторів від обрію до обрію. Тому в підземеллі попервах йому наче щось муляло, але Віталій — молодець, звикає до тісняви підземелля, яка лише трішки просторіша за підводний човен.

— Повний порядок, командире!

— Добре. Приймай кухню!

— Єсть! — електрик зникає.

Крутими і вже добряче обледенілими східцями піднімаюсь в кулеметну башту, де ледве може вміститися одна людина. В центрі металевого ковпака башти — крупнокаліберний кулемет, в коробках —

двісті п’ятдесят патронів, поруч прожектор і прилад нічного бачення. В стані спокою вікно башти знаходиться в закритому положенні. Із того, зовнішнього боку, наш Карпом має не досить пристойний вигляд — якась там сіресенька, кинута людьми, будівлечка…

Перевіривши кулемет, спускаюся вниз, де мене вже нетерпляче очікує Сергій Крючок. Ми з ним затяті рибалки і розмови про риболовлю в нас безконечні. Одні й ті ж історії в короткі хвилини відпочинку ми переказуємо один одному знову й знову, і кожного разу вони обростають все новими й новими казковими деталями. Ось і цього разу, щупачок, що колись мав необережність потрапити на блешню "Дніпро" моєму другові, виріс до розмірів середнього крокодила. Боротьба за вивуджування цієї страшної рептилії саме була в розпалі, як зумер рації обірвав її на найцікавішому епізоді.

— Заступаючій на бойове чергування зміні — доповісти про прийом!

Це лунає голос командира чергових сил підполковника Вашинова.

Ми швидко зібралися біля рації. Полкові караули, розташовані в степу за десятки кілометрів один від одного, де на такій же відстані одна від одної ховаються під землею стратегічні ядерні ракети, починають дружно доповідати по номерному порядку:

— Перший пункт Два виконав!

— Другий?

— Другий пункт Два виконав.

— Третій… Четвертий… П’ятий…

Нарешті доходить черга й до нашого карному.

— Дев’ятий?

Я беру мікрофон і доповідаю про виконання пункту Два. І кожного разу, коли я це роблю, мою душу переповнює гордість. Адже тільки вчора я був звичайнісіньким студентом-першокурсником і навіть не уявляв, вантаж якої відповідальності невдовзі ляже на мої плечі і яку найстрашнішу зброю людства я буду охороняти.

І ось вже піднесено й небуденно звучать по рації слова:

— На захист нашої Батьківщини новій зміні караулу на бойове чергування заступити!

— Перший?

— Єсть!

— Другий?

— Єсть!

— Єсть! — гордо вигукую я, коли викликають Дев’ятий караул, і в ту хвилину мені здається, що немає у світі щасливішого за мене молодого чоловіка, адже я охороняю Батьківщину!

І чергування в мене — хай заздрять всі справжні чоловіки, якщо вони ще не перевелися в білому світі! — не яке-небудь, а — бойове.

Надійшов час прощатися. Лейтенант Іванов злегка стривожений — хуга вже знову розгулялася на всю силу, а ще ж треба дістатися до залишеного в степу КамАЗа, а потім пробиватися до військового містечка, — перевіряє спорядження зміни, що вибуває. Все гаразд. Пора.

Віталій Петруня займає місце біля пульта, а я проводжаю стару зміну і лейтенанта до вхідного люка.

— Ні луски, ні хвостика, — як рибалка рибалці бажає мені Крючок.

— До чорта! — як і треба, відповідаю я.

Ось вже Сергій із своїм електриком і лейтенант зникають в отворі люка. Я тільки на мить встигаю вловити поглядом сіре, важке небо і кошлаті хмари, що несуться по ньому. Чується клацання кода, що набирають, і важенна кришка люка зачиняється наді мною — на довгих сім днів і ночей.

Все! Я стою ніби заціпенілий, як людина, яку заманили в пастку, звідки без сторонньої допомоги не вибратись. Віднині кришку люка відкрити (і випустити нас на волю) можна тільки знаючи код — караульній зміні знати його не дозволено, — і тільки ззовні. Із середини цього ніколи не зробиш — щоб не трапилося в підземеллі.

Зітхнувши, повертаюсь в пультову, аби змінити Віталія, записую точний час, коли пішла стара зміна і коли почалося чергування нової. Тепер необхідно ввести в режим напругу електричного загородження. Після перемикання тумблерів стрілки вольтметрів пульта показали потрібну високу напругу — все в порядку.

І тільки тут я побачив, що з лівого кутка пульта на мене дивиться гарненьке личко кирпатенької білявки. Фотографії (на солдатському сленгу фотки) електрик Петруня завжди носить з собою і завжди на чергуванні прикрашує ними пультову. Щасливчик! Що чергування — то й нова фотографія. У мене на гражданці крім батьків більше нікого немає. Знайомство з дівчатами для мене завжди проблема. Та й де їх знайдеш у військовому містечку. Віталій не встигне побачити яку, як вони вже й знайомі. Фотокартку у дівчат Віталій збирає ніби ясир — це в нього просто хобі.

— Скажи, хоч як її звати? — киваю на фотокартку.

— Повернуся з чергування, неодмінно запитаю. А поки я лише встиг з нею познайомитись.

— Гляди, — застерігаю електрика, — не ревнуй, коли під час чергування від нудьги дивитимуся на твою обраницю.

— Дивись! — посміхається Віталій. — Фоток у мене багато!

Стрілки пультового годинника показали п’ятнадцять нуль-нуль. Це час моєї зміни. Як і годиться, ми будемо нести бойове чергування почергово, по шість годин, незалежно від часу доби. Ніч чи день — нам під землею все одно.

Я зручніше, як дозволяє незручний стілець, влаштовуюсь за пультом і розслаблююсь. Датчики — в режимі охорони, все в порядку. Віталієва дівчина мені щиро посміхається, все, як кажуть, о’кей! Хоча зітхнулося мені чомусь сумно. Відчуття самотності, ніби ти знаходишся на необжитому острові чи в якомусь підводному батискафі, не залишатиме мене до прибуття нової зміни.

Так почалося ще одне бойове чергування в моєму дев’ятнадцятирічному житті. Як і попередні, воно закінчилося без пригод. (Яке то неймовірне везіння, удача і щастя, і багато чого подібного, коли бойове чергування минає без приключок!). Правда, кілька разів спрацьовували датчики охоронної системи і я піднімався в кулеметну башту, але, судячи по всьому, то були витівки стихії, що все ще не вгамовувалась.

Та ось пультовий годинник показав двадцять сорок п’ять — пора будити Петруню. Я підморгую дівчині на фотографії: не сумуй, мовляв, зараз твій прийде, натискую кнопку і чую, як у кімнаті відпочинку — мікрофон увімкнутий — швидко зодягається напарник. Ще хвилина і, на

ходу затягуючи ремінь, він з’являється в пультовій — свіжий, бадьорий, ніби й не спав на твердих солдатських нарах. Як завжди, усміхнений.

— Готовий прийняти чергування, командире!

Доповідаю Одинадцятому про здачу — прийом пульта. Тепер я вільний аж на цілих шість годин. Якщо, звичайно, нічого не трапиться. Вільний, якщо так можна сказати про людину, заперту в підземеллі.

— Бажаю спокійного чергування, Віталію. І твоїй дівчині теж.

Щось намугикуючи, йду відпочивати. Терешко аж підстрибує — в нашій зміні він чомусь любить спати тільки зі мною. Можливо, тому, що саме я колись його порятував, підібравши у снігу край стежки напівзамерзлого, завбільшки з дитячий кулачок, як повертався із звільнення. Оскільки солдату не дозволено носити в казарму кошенят за пазухою, був за це покараний черговим по частині. Але Терешко вцілів і виріс у досить пристойного кота. Ось тільки світу білого він звідтоді не бачить — жаль. До самої своєї смерті мій підопічний приречений жити в підземеллі. Але нічого не вдієш, бойова служба в кота. Хоча завдяки цьому Терентій Терентійович має теплий дім, хай навіть і під землею, вірних друзів і гарантовану солдатську їжу — що ще треба безрідному й безхатньому котові?

— Терентію Терентійовичу, пора на бокову! Заслужили.

З насолодою падаю на нари. Терешко, не втрачаючи часу, влаштовується поруч. Його тихе задоволене муркотіння навіює мені спогади про дім. Навіть не віриться, що десь там, за стелею моєї нори, на поверхні, у білому світі, за метелицями, за хурделицями, далеко-далеко звідси у рідному місті на берегах Дніпра, в якому я стільки перекупався, переловив риби, яким стільки поплавав, скільки попоходив його берегами, косами й островами, мене чекають рідні, друзі. Швидше б дембіль! Хоча… Чому швидше, коли я вже демобілізований і,

повернувшись до рідного міста, йду знайомою вулицею. Рання весна, на березі Мандриківської затоки, понад якою витягнувся наш житловий масив, вже цвітуть верби, зеленіє молода травиця. Господи, тільки перевдягнуся, так зразу ж — на рибалку! Здається, вічність не тримав у руках вудочки. Ось вже й наш будинок. У вікні бачу маму і тата — вони махають мені руками. Мама, як завжди, коли радіє, плаче. Біжу в під'їзд, вскакую в ліфт, підганяю його подумки: швидше, швидше!.. Ось і наш поверх, наша квартира. Натискую кнопку дзвінка — раз-вдруге... Чому він якось не так дзвенить? Вдома дзвінок мелодійний, а цей чомусь різкий, сердитий і якийсь ніби аж казенний. Наче не дзвінок, а — сирена.

Схоплююсь від сирени, яка повідомляла, що мені час заступати на чергування — невже так швидко промайнули шість годин мого відпочинку?

Три години ночі. Спати хочеться неймовірно, але виручає зумер Одинадцятого. Ясно. За інструкцією час оглядати місцевість. Встаю, проганяю рештки сну. Крутими східцями піднімаюсь у кулеметну башту. Вчинивши металеву заслінку, вмикаю прилад нічного бачення. Ніби в чорно-білому кіно при уповільненій зйомці випливають обриси об'єкта по периметру. Ось і білий квадрат у центрі. А в центрі самого квадрата припорошена снігом видніється броня люка, під якою й ховається вона, голубка... Цікаво, біля неї й обслуга ховається у підземеллі, чи ми з Петрунею лише удвох? Навколо периметра мирно стоять дерева, як у першому-ліпшому міському скверику — не вистачає лише статуї спортсмена, піонера з горном чи колгоспниці із снопом пшениці. Все обнесено двометрової висоти загородженнями. В міжрядді загороджень рівним незайманим шаром лежить сніг. За останнім рядом колючки бачу ледь видимі горбики польових мін. То система "кактус". Якщо ворог якимось дивом подолає — не порушивши сигналізацію загороджень під електрострумом, що взагалі — фантастика! — то за останнім рядом його чекають міни, за мінами ще дещо (не можу розголошувати — державна таємниця!). Не пройти тут нікому. Навіть якщо просто доторкнутися до дротів охоронних систем зовнішніх рядів, у пультовій датчик на табло миттєво висвітлить місце доторку на периметрі.

Крізь фільтри приладу нічного бачення я знову і знову — так, на всякий випадок, — оглядаю периметр. Все — біле-біле. І — пустельне. Тільки по-вовчому виє вітер. Таке враження, що на сотні кілометрів навколо — ані душі. Тільки я в похмурій кулеметній башті та Віталій Петруня внизу. Та страшна ракета під багатотонним броньовим ковпаком люка. На якусь мить мені здається, що я бачу мертвий місячний пейзаж чи краєвиди іншої планети, спеціально створеної для збереження найжахливішої і найруйнівної смерті. Боже мій, яке чудовисько ми стережемо!.. Ні, ні, тут же переконую себе, це не чудовисько, це надійний ракетно-ядерний щит, що захищає нашу країну від ворожого нападу, це наш порятунок… Але віриться в це чомусь з трудом.

Вимикаю прилад, зсовую докупи металеву штору і, повернувшись у пультову, доповідаю Одинадцятому, що під час мого чергування все — о’кей! І як це чуже слівце в мене прохопилося?

— Сержанте?! — здається, що Одинадцятий підстрибнув на своєму місці. — Якою мовою ви доповідаєте, біс вас побери?!!

— Винуватий, все в нормі.

— О’кей, — тепер вже вихоплюється в Одинадцятого. — Тьху! — спохопився він і вимкнув зв’язок.

Стрілки пультового годинника показують п’ятнадцять хвилин на четверту — пора найміцнішого сну, що завжди нападає на нас, чергувальників, під ранок. У цей час треба бути на похваті, пильнувати та пильнувати. Може раптом спалахнути червона лампочка з написом "оператор". Якщо вона спалахнула і якщо протягом двох секунд (двох секунд!) не натиснути її (на нашій мові — погасити), то в Одинадцятого висвітиться на табло, що в даному караулі на пульті нікого немає. А це вже чепе!

За ранок я "гащу" двох "операторів" і залишаюся задоволеним, що спрацював майже блискавично. Тепер можна трохи й розслабитись.

З’являється Терешко, потягується, чепуриться (особливо він любить пестити вуса). Його, звичайно ж, не цікавила наша служба, Терентій Терентійович вийшов на нічне полювання у ввіреному йому Карпомі — то його улюблене заняття. Невдовзі десь у комірчині чується гуркіт металевого посуду і в дверях з’являється Терешко, тримаючи в зубах чималу руду полівку. На моїх очах він влаштовує жорстокий — для жертви, — спектакль — відпускає здобич ніби на волю. Полівка кидається тікати, але кіт миттєво її ловить і ламає жертві хребет. Гордо піднявши голову, переможець із здобиччю в зубах, підійшов до мене і кинув здобич біля моїх ніг. Довелося мені — навіть ризикуючи схопити чергового "оператора" — піти на кухню. Не залишати ж без нагороди Терешкову вправність. Діставши з холодильника відкриту банку, я кинув йому шматочок тушонки. Річ у тім, що Терешко ніколи не їв мишей (мабуть, його ніхто не навчив цього змалечку), пограється ними і кине їх біля ніг чергового. За це доводилось годувати полювальника тушонкою, а спійману мишу викидати в сміттєзаборник. Взагалі, Терешко — дивний кіт. У наших караулах повно гризунів та прусаків. Хоч ми й стараємось підтримувати порядок та чистоту, але відсіки для сміття й відходів не завжди своєчасно виносяться. Та і як винести, коли ти сидиш тиждень у заперті, закодований невідомими тобі цифрами. А, не дай Бог, чергування, як розгуляється непогода, продовжиться ще на тиждень — траплялося, що й по вісімнадцять днів сиділи хлопці в підземеллі без виходу — куди дівати харчові відходи? От прусаки й плодяться. І Терешко своє хобі з ловлі мишей чергує з ловлею прусаків. Якщо в першому випадку це в нього чисто спортивний інтерес, то в другому — поповнення власного раціону харчування — прусаків кіт хрумає з превеликим задоволенням. А втім, це, як кажуть, справа смаку. А ось як проникають у глибоко забетоноване приміщення із герметично закритим люком полівки та прусаки — я не відаю. Того, взагалі, навіть командування не знає.

Пультовий годинник показував чотири сорок п’ять ранку. Двадцять хвилин тому на зв’язок повинен був вийти командир чергових сил, але рація чогось мовчала. Я на всякий випадок приготувався до чергової доповіді, як несподівано з кімнати відпочинку почувся крик.

За два стрибки я опинився в дверях спальні. Увімкнув тумблер освітлення. Згорбившись, Віталій сидів на нарах і плечі його тремтіли — таким я електрика ще не бачив ніколи.

— Все нормально, командире, — повільно, наче приходячи в себе, заспокоює мене електрик. — Просто приснилося… Ніби наш Карпом завалило землею. Я навіть відчув, як здавило мені груди. Я так злякався, що закричав. І проснувся… Ху-ух!.. Як мій дід у таких випадках казав: куди день, туди й сон!..

— О, твій дід — мудрий, — кажу, а сам думаю інше.

Навіть про свої сни за час чергування під землею ми зобов’язані доповідати командуванню — по них потім дивізійні спеціалісти у білих халатах судитимуть, як у нас із нервами-психікою? Чи можна нас і далі запирати під землею на сім діб? Сон мого друга і єдиного підлеглого мене хоч і потривожив, але — не подивував. Самому іноді сниться подібне — все ж таки сім днів у підземеллі тиснуть на психіку. Якось мені теж було приснився сон (ні Віталію, ні будь-кому з товаришів, не кажучи вже про офіцерів, я про своє марення не обмовився й словом — аби не відправили до психіатра на обстеження), буцімто про нас на поверхні забули. А заодно й код, що відкриває люк. І ми виявились живцем похованими під бронею та бетонними плитами. Досі пам’ятаю, як ми з Віталієм, розбиваючи в кров фаланги пальців, гатили кулаками в багатотонну броню люка… Жахливий сон, хоч би не став коли віщим, адже той, хто вартує для когось біду, сам може у неї потрапити. В принципі, не виключено, що колись ця броньова махина може зачинитися над нами навічно — якщо там, на поверхні, станеться щось нерядове. Тоді про нас навіть не згадають. Чи махнуть рукою: ліс рубають, мовляв, тріски летять… А втім, це я просто перебільшую —

нерви від багатоденного сидіння на пульті в підземеллі, задраєному як на підводному човні, та ще в режимі бойового чергування, буває що не витримують. (На підводних атомних човнах тієї держави, якій ми служили — про це я дізнаюся через роки — було навіть заборонено в надзвичайних ситуаціях — навіть гинучи на дні! — посилати сигнал SOS. Так і в нас у підземному бункері. Але ми тоді були молодими і свято вірили, що батьківщину — навіть таку! — треба захищати).

Можливо, розладналися нерви і в мого електрика — степовик, він звик до сонця, до відкритих просторів, а тут…

— Мало, що приверзеться уві сні, — кажу заспокійливо. — Служба у нас з тобою така, Віталію.

— Але мені снилося, що в нашій сторожці було троє. О-о, цього ще не вистачало!

— Хто ж був третім? — я навіть силувано позіхаю. — Може, наш Терентій Терентійович? Чи дівчина, що на фотографії, матеріалізувалася?

— Уві сні я бачив солдата.

— Якого ще солдата? В наше підземелля хіба що тільки миші та прусаки й можуть проникати.

— Солдат з мого сну був якийсь дивний. У старій, напівзотлілій гімнастерці, без погонів. А на грудях — рвана дірка. Мабуть, рана. Він ходив по патерні важко-важко, ніби щось шукав. А сам — мертвий. Розумієш, мертвий. А потім все й завалилося!..

Взагалі, коли шість годин поспіль (навіть у туалет спробуй відірватися) клякнеш за пультом, вдивляючись в екран — все може примерещитись. Екран темний, чорно-лискучий, наче аж об’ємний, із

загадковою (ти її відчуваєш і тоді з часом починає ставати не по собі) глибиною — ніби із задзеркаллям. Від довгого вдивляння в його поле, буває, що на ньому (чи радше в твоїх очах від перевтоми) починають спалахувати іскринки або вогники, яких насправді на екрані немає. А що може з’явитися на знудьговані за дівчатами очі молодих здорових хлопців, у яких природа вимагає своє? Та, звичайно ж, дівчата. Вигулькне, буває, на екрані зваблива любка-голубка із в’юнким станом та неодмінно оголеними стегнами, і черговий тоді аж мліє за пультом — солдати, як і ченці, позбавлені жіночого товариства, без якого і життя на планеті Земля не життя.

— Тримай хвіст пістолетом, рядовий Петруня! — нічого кращого не придумавши, раджу це. — Ніякого обвалу бути не може. Це на тебе давить закрите приміщення. І те, що ми в ньому заперті, як у мишоловці. І взагалі — я вирішив вдатися до більш веселішого доводу:

— У тебе он яка дівка на фотці, а тобі сняться мертві солдати!

У ту мить і пролунав позивний сигнал рації кабельтового зв’язку.

— Увага караулам! — почав Одинадцятий. — Зараз на зв’язок вийде командир чергових сил.

У трубці вловлюю різкий і твердий голос Вашинова.

— Увага караулам, всім підняти електриків! Підвищена готовність. До нас у країну із дружнім візитом прибуває президент держави… — він називає якої. — У зв’язку з цим — підсилити пильність на бойових постах. Нести тільки парне чергування, через кожні п’ятнадцять хвилин доповідати. При виявленні підозрілих осіб за територією об’єкта працювати по нормативу "гості".

Вашинов кашлянув, ніби йому стало незручно і зійшов із зв’язку.

— Запрягли нас, — бурчу, вмить забувши про сон електрика. — Подумаєш, президент чужої держави приїхав до нашої столиці, а ми заледве чи не бойову тривогу оголосили в ракетних військах. Не привіз же він із собою в дипломаті диверсійну групу штурмовиків, спеціально навчених захоплювати наші об’єкти?! Та й від столиці до нас — як до Китаю пішки. От вже справді ідіотизм.

— Тссс… — Віталій злякано притуляє пальця до губ і я миттєво вмовкаю — справді, не буди лихо, доки воно спить тихо.

Тепер, правда, не ті часи, у нас уже гласність почалася, та все ж… В армії багато твердолобих, не обберешся неприємностей. Та й там, на горі, у штабах, видніше. А наказ є наказ, і його треба виконувати, а не обговорювати.

Зітхнувши, починаю інструктувати свого підлеглого по нормативу "гості". Хоча цей норматив він знає і без мене, але служба є службою…

— При виявленні сторонніх осіб необхідно передати інформацію про "гостей" Одинадцятому. І вжити всіх заходів по затриманню до прибуття обслуги підсилення. На випадок відмови порушників підкоритися і при спробі зникнути, застосувати зброю на поразку. Ясно?

— Так точно, командире!

Прилади пульта знаходяться в режимі охорони. Віталій "гасить" чергового "оператора" — Одинадцятий перевіряє нашу пильність.

Тепер не існує почергового шестигодинного чергування, нам доведеться удвох нести службу доти, доки чужий президент, вичерпавши свій дружній візит до нашої країни, не поверне голоблі додому. В такому режимі ми пропрацювали увесь день, "гасячи" "операторів" через кожні п’ятнадцять і оглядаючи місцевість через кожні тридцять хвилин. І звичайно ж, проклинаючи президента чужої

країни з його дружнім візитом — принесло його до нас, в країну ідіотів! Сидів би собі вдома, керував би своєю вотчиною і нам у підземеллі було б спокійніше!

Тільки увечері на зв’язок вийшов командир чергових сил і дав відбій:

"У зв’язку з тим, що президент чужої країни відбув до себе на батьківщину".

— Скатертиною йому дорога!

Ми вже були досить вимучені, але стомлений голос Одинадцятого говорив про те, що й там, на горі, теж було не солодко.

Стрілки пультового годинника показували двадцять сорок п’ять. Петруні не пощастило — починалося його чергування. Він покірно сів за пульт, а я, ледве дістався до спальні, упав на нари і провалився у щось чорне і тяжке…

Проснувся так само несподівано, як і заснув — десь хвилин за сім до прийому поста. Спрацювала звичка. Я не люблю, коли мене піднімають дзвінком. Взув чоботи, відчуваючи, як натер комірцем шию. — Спали ми завжди одягненими, як того вимагала ситуація. Заходжу в пультову, розтираючи шию, стомлений Петруня (це видно з його обличчя) посміхнувся мені — за звичкою, але над силу. Та все ж посміхнувся, такий вже у нього характер, не може без посмішки. Ми відрапортували Одинадцятому про здачу-прийом поста і Петруня пішов спати, застерігши на прощання, що наше фірмове блюдо — макарони по-флотськи — чекають мене на столі.

— Спасибі, Віталію!

Швидко перекусив за пультом і задимів сигаретою. Три п’ятнадцять ранку. В Карпомі так тихо, що навіть чулася метушня прусаків та

тарганів в умивальнику — вони під ранок дружніми натовпами завжди приходять на водопій.

Раптом спрацювала рація — на мій караул виходив командир чергових сил підполковник Вашинов. Я трохи насторожився: чому контроль позачерговий?

Замість звичного "Увага, караули", почулося якесь… несерйозне посвистування. Цього я аж ніяк не чекав від строгого командира чергових сил. Покінчивши з насвистуванням (кажуть, підполковник на дозвіллі грає на кларнеті), він весело запитав:

— Як справи, Травень?

Мене подивувало, що підполковник в обхід інструкції відкрито назвав в ефірі моє прізвище.

— Нормально, товаришу підполковник.

— Слухай, Травень… До речі, все хочу запитати, що в тебе за дивне прізвище — Тра-авень? Не чув такого слова.

— Май, товаришу підполковник.

— Що?

— По-руському це перекладається, як май, товаришу підполковник!

— А-а… То ти, виходить, Ярослав Май?

— Ні, виходить, Ярослав Травень, товаришу підполковник.

— Слухай, а для чого це ви, хохли, видумуєте якісь там... травні? Є ж руське слово май, всім добре відоме.

Я мовчу, уникаючи небезпечної теми для дискусії, бо ще пришиють пропаганду націоналізму.

— Впертий ви народ, хохли, — розмірковує вголос підполковник, — маєте вєлікій і могучій, а видумуєте якісь свої хохлацькі слова. У нас одна спільність — совєтський народ, а йому досить одного, руського язика, а не ваших нарєчій!

Мовчу.

— Ну, ладно, ладно, — вже миролюбивіше підполковник. — Не буду чіпати міжнаціональних відносин, бо в нас, в армії, і своїх клопотів предосить. Як ти там, Травень, тоїсть Май, кота Терешка не обіжаєш?

— Ні, товаришу підполковник.

— Дивись, сержанте. Одинадцятий мені якось доповідав, що твій Терешко навчився "гасити" замість тебе "операторів", — і після паузи:

— Листи одержуєш? Як там вдома справи? Батьки тебе вже, мабуть, виглядають?

— Так точно! Мама прохає вас, товаришу підполковник, звільнити мене в запас одним з перших.

— Ну, якщо мати просить, так і бути, — сміється підполковник. — Відпущу тебе одним з перших, службою твоєю я задоволений, сержант Тра-авень. А взагалі, ваше хохлацьке слівце Травень навіть симпатичне. Будь здоров, Травень, він же Май!

І щось мелодійне насвистуючи, підполковник Вашинов зник із зв’язку. Чого він виходив на мене? Та ще не по уставу. А-а… Займався політвихованням, індивідуальною бесідою з підлеглими — до цього він постійно закликає підлеглих офіцерів. Виходить, оце щойно проявив до мене не казенний підхід. Гм… І на тім спасибі.

На пультовому годиннику — три двадцять п’ять. Пора оглядати місцевість. Піднявшись у кулеметну башту, відкриваю заслінку металевої штори, припадаю до прицілa. По той бік відкрився зовсім не армійський, видимий через приціл кулемета світ, а ніби казковий, нереальний. Після великого снігу дерева стоять у врочистому білому вбранні. Було так тихо, що все наче завмерло. Після півмороку підземелля білизна снігу мене осліпила і на якусь мить я відчув себе підземним кротом, який випадково забрів у царство світла. Коли очі трохи звикли до білизни, почав повертати рукоятку башти, по колу оглядаючи периметр. В одному місці з’явилася темна пляма. Підсилюю різкість приладу. О, лось! Великий і кошлатий. Він з подивом слідкує за рухом башти. Насторога сохатого мене розвеселила. Особливо його борода віхтиком, вона кумедно тремтіла при найменших звуках, що неслися з башти. У мені проснувся хлоп’ячий азарт. Я взяв мікрофон гучного зв’язку і заходився старанно копіювати виття вовків. Над об’єктом, встократ підсилене мікрофоном, рознеслося пречудове звірине виття. Такого звукового ефекту навіть я не чекав. Лося пересмикнуло, наче по ньому пропустили електричний струм, і він миттєво кинувся світ за очі. Мені здається, то був його найпрудкіший біг — сохатий міг собою гордитися.

Останнє нічне пильнування, три години ночі. Віталій давно спить. Моє чергування почалося з позапланового огляду місцевості — чомусь знову спрацювали датчики. Як я й гадав, у районі спрацьованих датчиків мишкувала лисиця. І — не одна. В цих краях вряди-годи бувають люди, тож звірина відчуває себе привільно. Хуторів навколо небагато, та й ті, що вціліли, майже спорожніли, забуті і владою, і Богом. Основне їхнє населення — діди та баби, нікому, до речі, не потрібні. Якось під час полкових навчань ми зустріли маленького, сухенького

діда-пастуха. Сидів він на такій же, як і сам, старій конячині, теж маленькій і сухенькій. Загледівши озброєних людей, старий спішився і, ведучи на поводу свою худоребру конячину, підійшов до нас. Його очі сльозилися, голос був тихий і слабкий. Якось вже ми розговорилися, виявилось, йому — за вісімдесят (скільки точно, він уже й забув, але пам’ятав, що розпочав дев’ятий десяток), він народився тут, тут же, за його словами, збирався "землицею стати". В роки Другої світової війни, тоді старшина, він піднімав у цих краях солдат в атаку. Тоді тут проходила лінія оборони — чи не остання в країні, за велику ріку німці так і не пройшли. Витираючи рукавом очі, що раз по раз сльозили, старий розказував:

— Кинули їх, необстріляних, не навчених, вони тут і залишилися навічно. Ваш караул стоїть на кістках тих солдатиків… А я ось уцілів. Для чого — не знаю. Краще б з рєбятушками в землицю пішов. Все одно в цьому світі такі, як я, нікому не потрібні.

Крекчучи, старий з трудом виліз на свою худоребру конячку, на спині якої замість сідла лежав старий жилет на заячому хутрі, зітхнув:

"Тільки б знову не повторилось… А солдатики ті, де кого вибухом присипало, там і досі лежать. Навіть по-людському не поховало їх рідне отєчество, яке вони захищали… Ох, ох, що робиться в світі білому…"

Мої спогади урвала сирена датчика. Але на периметрі нічого підозрілого не виявилось, датчик просто спрацював і все. Чому? Дивно. Хоча таке рідко, та все ж трапляється. Може, підводить техніка, думав я, але тривога мене не залишала.

На пульті був повний порядок. З нудьги я заходився перегортати старий журнал бойового чергування. Ми зберігаємо їх як реліквії. Коли журнали закінчувалися, чергові насамкінець записували туди всяку всячину неуставну, типу: "До наказу — 130 днів! Хай порятує нас свята демобілізація!" А ось хтось старанно вивів хімічним олівцем на останній

сторінці: "Хай живе гражданка — найкраща форма життя на Землі!" Гм… Вельми правдивий солдатський афоризм. Жаль тільки, що поки що час для такого життя ще не настав на планеті Земля.

Зрештою, я зробив черговий запис у журналі і тільки відіклав його, як раптом в карпомі почувся сторонній звук. Я завмер, прислухаючись. Звук линув з боку штольні патерни. По спині в мене пішов мороз — я добре чув чиїсь важкі кроки… Перше, що спало на думку — запросити в Одинадцятого код на відкриття сейфу зі зброєю — там лежать автомат Калашникова, пістолет Макарова з цинковими коробками патронів, гранати. Вже було потягнувся до тумблера зв’язку, але, отямившись, опустив руку. Що скажу Одинадцятому? Що мені щось здалося? Вчулося? Примерещилось? І це — на бойовому чергуванні? Чи фаза в мене поїхала? Кажуть, у декого з чергових таке трапляється від довгого перебування в тісних, закритих помешканнях. Особливо, під землею — не пам’ятаю, як ця хвороба називається. Але за такі штучки мене можуть зняти з бойового чергування і відправити в госпіталь. Треба взяти себе в руки. Все це — нерви. Недарма ж кажуть, що всі хвороби від нервів і тільки сифіліс від любові. (Тепер сифіліс замінили снідом). А в ракетників нерви особливо напружені. А ще як маєш багату уяву, то й не таке вчувається. Кепсько, як після довгого перебування в бункері починається слухова галюцинація, на нашому солдатському сленгу — галюн. Інша думка: але ж мені і раніше траплялося по два тижні сидіти замкненим без зміни і нічого подібного не траплялося.

Пультовий годинник показав чотири тридцять. Слава Богу, вже ранок. Це мене трохи підбадьорило, та й сторонні звуки, схожі на кроки, у штольні стихли. Я вже хотів було все це списати на свою багату уяву (згадав розповідь діда про те, що наш Карпом збудований на кістках непохованих солдат, от і маєш!), як зненацька таємничий шум знову повторився, наче зовсім поруч.

Напружено вслухаюсь (аж у вухах від того дзвенить). Здається, що біля східців щитової хтось стоїть — це я відчував усім своїм єством. Хоча це дурниці. Хто міг проникнути в патерну караулу, що так надійно

охороняється технікою? Але ж ці загадкові спрацювання техніки… Ні, тут щось не так. Я не божевільний, а ось стороннього відчуваю чітко. Віталій спить, хто ж може ще з’явитися в Карпомі? Тихенько, ледве дихаючи, я встав із стільця, озброївся спортивною гантелею і відчув себе значно впевненіше. На якусь мить стало так тихо, що чути було, як у спальні хропе Петруня — не інакше, як спить на спині. Розбудити електрика? Я вже хотів було повернутися до пульта, щоб натиснути кнопку сирени, як раптом відчув подув холодного морозяного повітря — наче хто відгвинтив вхідний люк. І знову дивне поскрипування, мовби кирзовими чоботами. Таке враження, що хтось ходить. Так тривало з хвилину, потім звук почав віддалятися, затихати, доки й не розчинився в пітьмі патерни. Я отямився, вскочив у патерну, увімкнув світло. Як і слід було чекати, там нікого не виявилось. Та й хто там міг бути? Не інакше, як у мене з’явилися слухові галюцинації (добре, що слухові, зорові — то ще гірше, бо тоді з’являються привиди і всіляка інша чортівня!). Але, попри все, я зобов’язаний повідомити про це Одинадцятого. Гм, тоді мене направлять до медиків — цього ще не вистачало!

Не знаю, скільки б я так стояв із затисненою в руці гантелею, як на пульті увімкнувся звуковий сигнал Одинадцятого. Я кинув гантелю, побіг до пульта і доповів Одинадцятому, що у ввіреному мені караулі № 9, звичайно ж, все в нормі. Хоч про себе подумав: яка це норма, якщо хтось бродить в патерні? Добре, що хоч датчики поводяться спокійно, а наступна доповідь Одинадцятому — через тридцять хвилин. А щодо кроків, що вчулися мені, то… то будемо вважати… Ну, хоча б слуховою галюцинацією. Невже я галюциную? Кажуть, що галюцинація — це неправильне слухове, зорове, дотикове, нюхове та смакове сприймання, зумовлене… порушенням діяльності мозку або хворобливим станом організму… Ну й ну! Невже в мене почалося слухове галюцинування? А що, коли воно переросте в зорове, дотикове і так далі? Краще про це не думати.

З’являється Віталій.

— Чому так рано? — в його очах сну й не видно, тільки якась утома. — Порушуєш режим, рядовий Петруня! Ти ще добру годину мусив би спати!

— Не спиться… Проснувся, а на душі наче камінь. Глянув на бетонну стелю, що нависає над нарами, згадав, на якій ми глибині закодовані — чомусь моторошно стало. На випадок чого — нам — амбець! Самі й не виберемося. Це ж гірше в’язниці…

— Чула, яку занепадницьку філософію розводить твій ненаглядний? — звертаюся до фотографії незнайомки над пультом. — А як мені ці теревені слухати? Про настрій підлеглого я мушу доповідати черговому. — До Петруні: — Затям! Ти мені нічого песимістичного не патякав, а я від тебе нічого такого… не чув. Ясно?

— Так точно, командире!

— Іди досипати положені тобі години, бо й не таке в твою розумну башку полізе. Хоча стривай! Все одно ти вже не заснеш. Гайни в кухню. Там під столиком, біля ніжки, стоїть пляшка виноградного соку. Я туди тихцем підсипав трохи цукру. Думаю, сік уже перебродив — то й хильнемо для підняття настрою. Так я минулого року в бункері, під час чергування, із своїм тодішнім електриком зустрічав Новий рік. Хмелю там кіт наплакав, та все ж… Стривай! Насмаж заодно картоплі. Тушонка вже скінчилася, але кусюньчик сала ще вцілів — гулять, так гулять!

Нарешті пішов сьомий, останній день нашого перебування в караулі. Чесно кажучи, ми вже досить потомилися, але сама думка, що зміна збирається в дорогу, додавала нам нових сил. В караулі царювала весела метушня. Віталій прибирав на кухні, а я, сидячи на стільці оператора, пришивав до своєї гімнастерки свіжий комірець. Навіть Терешко тинявся по карному в піднесеному настрої, як завжди носячи в зубах придушену полівку. Вже добу, як ми сиділи на перловці, а Терентій Терентійович перловки терпіти не міг, тому з нетерпінням

чекав нової зміни, яка, звичайно ж, нагодує його консервами. Таракани та прусаки йому, здається, вже приїлися.

На центральній позиції теж було пожвавлення. Прапорщик Лисенко частіше од звичайного виходив на зв’язок, робив навіть спробу погуморити, що з ним траплялося рідко. І називав нас сторожовими псами — в його устах це звучало як найвища хвала, як поезія служби. (Виявляється, є й таке чудо-юдо: "поезія служби!") А я особисто для свого друга Сергія Крючка, який сьогодні звільнить мене з підземного полону, приготував кілька рибальських байок.

Пультовий годинник показував рівно дванадцять дня.

Вкотре увімкнулась рація і в караулі пролунали позивні Одинадцятого:

"Напевне, це буде повідомлення про зміну", — подумав я, не підозрюючи ніякої тривоги. Та й що могло трапитись?

І тут раптом по гучному зв’язку несподівано пролунав голос командира чергових сил підполковника Вашинова. Завжди бадьорий і впевнений у собі, він цього разу здався ніби розгубленим. Чи, що гірш, зляканим, хоча цього бути не могло. Вашинова трудно вивести з себе, не те, що злякати. Може, просто в нього охрип голос?

— Увага! Увага! Увага! — тенькнуло серце: чому він тричі повторює слово "увага"? Раніше такого ми не чули. — Увага всім караулам! Я, підполковник Вашинов, оголошую вверіним мені караулам бойову тривогу. ("Ф’юу-уть... Ні фіга собі!" — почулося з якогось караулу). Через територіальні води до кордонів нашої Батьківщини за даними ПВО далекого зв’язку наближаються неопізнані літальні об’єкти чужої держави. Всім, всім, всім — бойова тривога! Караулам діяти згідно з нормативом "земля". Увага всім караулам: оголошую код на відкриття сейфу із зброєю.

Схопившись, якусь мить я стояв, нічого не тямлячи, а рука між тим і далі механічно підшивала комірець. А вже потім до мене дійшов зміст почутого. Час польоту ракет противника до нашого кордону загалом хвилин тридцять… Господи, та що ж я стовбичу… Похапцем одягнувши гімнастерку і на ходу застібуючи ґудзики, я побіг до сейфа. Зброю, що цілодобово зберігалася в закодованому металевому ящику, караул мав право брати лише на випадок бойової тривоги. Тремтячими руками набираю код, який оголосив підполковник. Але дверці не відчинилися. На табло висвітилися слова: "Неправильно набраний код".

— Спокійно, сержанте, спокійно, — бурмочу сам до себе. — Здається, остання цифра не "один" а — "одинадцять".

Повторюючи, наче молитву, цифри, знову набираю код, чується клацання, дверці сейфа нарешті відчиняються.

І тільки тут я збагнув, що поруч немає електрика.

— Віталію, оголосили норматив "земля"! — кричу щодуху. — Норматив "земля"! Ти мене чуєш?

У відповідь — тиша.

Мчу на кухню. Петруня стоїть з віником у руках наче статуя. Я схопив електрика за плечі і відчув під гімнастеркою холодне й ніби неживе тіло.

— Віталію, отямся, норматив "земля"! Солдат ти врешті! Чи хто? Генералом хочеш стати? Старайся! Негайно приступай до виконання нормативу "земля".

— Єсть, — нарешті видавив з себе електрик.

За цим нормативом, після відкриття сейфу зі зброєю, другим пунктом іде хімзахист. За кілька хвилин ми натягуємо на себе ґумові плащі з панчохами.

— Протигаз — за спину!

Віталій хапає автомат Калашникова, цинкові коробки з патронами, я суну за пояс пістолет Макарова. Гранати Петруня складає в сумку з-під протигаза.

Уважно оглядаю сейф. Ніби все, нічого не забули.

Повільно сповзаємо східцями, хімзахист сковує наші рухи. Дістався патерни, кидаємо цинкові коробки з патронами на підлогу — чується гуркіт металу.

— Віталію, ми забули ензе!

Дві наші фігурки в захисті, напевне, збоку нагадують якихось доісторичних ящерів. Дістався комірчини, витягуємо еталони з НЗ. Потім хапаю каністру з питною водою. Продукти і воду складаємо біля боєприпасів.

Тим часом Віталій з гулом зачиняє масивні двері патерни. Все. Норматив "земля" наш караул виконав. Тільки в поспіху ми забули про Терешка. Бідний кіт, не тямлячи, що трапилося, жалібно та злякано нявчить по той бік, шкрябає кігтями сталь дверей. Не змовляючись, ми повертаємо штурвал у зворотнє положення, трохи прочиняємо двері, впускаємо кота і знову їх герметичне зачиняємо. Терешко тінню прошмигнув у патерну, причаївся в кутку, наче розуміючи, що нам зараз не до нього. Могильна сирість штольні відчувається навіть через проґумовані костюми. Чи то, може, нас трясе нервовий озноб? Тьмяне світло надає нашому сховку моторошний вигляд бетонного склепа. Двоє броньованих дверей і шматок прямокутного відсіку на дванадцять

метрів нагадують швидше мишоловку, аніж сховок. На випадок чого, могила для нас навіть не потрібна, вона вже є — на віки вічні, як єгипетська піраміда.

— Оце і є найбільше д-досягнення людського розуму? — у простір говорить Петруня.

— Знайшов час для філософствування. Виходжу на зв’язок і доповідаю Одинадцятому про виконання нормативу "земля".

— Доповідь прийняв, — скоромовкою відповідає прапорщик і зникає із зв’язку — мабуть, йому зараз не до нас. А кому ж тоді до нас?

— Командире… — у Петруні білі-білі губи, я до того ніколи не бачив у людей таких білих губів. — Невже це… кінець?

— Годі, старий, — нарочито бадьоро відповідаю. — Як говорив колись один старшина: живі будемо — не помремо!

— Ми й не помремо, ми — подохнемо! — зненацька істерично кричить Віталій. — Ми нікому не потрібні. Як ті солдати, котрі полягли тут у сорок другому!

— Щодо нас, то… Наша загибель — буде невеликою втратою для людства. Гірше, що до нас летять ракети противника, а ти… Не виключено, що у відповідь за океан полетять наші. А коли загроза нависне над усім людством — що значимо ми, якісь дві пилинки в підземеллі?

Повільно зникають у вічності хвилини чекання. Летять чужі балістичні ракети до наших кордонів чи ні? Рація мовчить, мабуть, нічого втішного там, нагорі, немає?

Дивлюсь на годинник: з часу оголошення бойової тривоги минуло п’ятнадцять хвилин. Мені вони здаються вічністю. І сам я собі здаюся заледве чи не древнім греком, що невідь для чого опинився в бункері XX століття. Поки що все ніби тихо, але що там твориться в світі білому? У штабі нашого полку чи дивізії? Ми тільки варта, а як тим, хто в лічені хвилини повинен вирішити страшне питання: запускати наші ракети з ядерними боєголовками чи ні… Як запустиш — світова війна. Третя. Страшніша за попередні дві. Може, й остання в історії людства. А не запустиш — нас накриють. Ядерну зброю, крім нас, мають ще США, Великобританія, Франція і Китай. Особливо США. А може, все ще владнається, отямляться і чужі, і наші — мало чого не траплялося за минулі роки, але ж ми уціліли. Якось, розповідали нам на політнавчаннях, чужа ракета вийшла з-під контролю, самовільно рвонула до наших кордонів. Свої, на щастя, встигли її знищити у повітрі.

Напружую слух, аби не проґавити позивного сигналу відбою бойової тривоги… Ось зараз… зараз пролунає. І ми, кепкуючи один з одного, будемо стягувати з себе неоковирне вбрання хімзахисту. Не може бути, щоб Вашинов не дав відбою, інакше — це ядерна війна. І навіть якщо ми з Віталієм вціліємо в герметично закупореному підземеллі, то рідні перетворяться в пил і кому будуть тоді потрібні наші два життя на атомному попелищі? Та й як ми виберемось на волю, якщо штаб полку накриють? Хто розкодує нас і відкриє багатотонний люк?

У пультовій — мертва тиша.

Відбою немає.

А хвилини спливають.

— Може, пронесе, га? — Віталій жадібно вдивляється в моє обличчя, наче там написані відповіді на всі його болючі запитання: — Може, це учбова тривога, га? Командире, ну, звичайно ж, це учбова бойова

тривога. Вашинов просто захотів нас перевірити в максимально наближених до бойових умов режиму роботи. Ну, скажи, що це так.

Мені дуже хотілося б повірити в це, проте досвід служби підказував, що це, на жаль, не учбова тривога. Затіяти учбову під час здачі зміни? Ні, такого не траплялося за всі роки існування ракетних військ стратегічного призначення.

— Рядовий Петруня, — електрик раптом стає по стопці струнко. — Віталію, — швидко міняю тон, — зрозумій: ти солдат. А солдати повинні бути готовими до всього. Навіть якщо солдатам по вісімнадцять-дев’ятнадцять літ.

— А я думав… як повернуся з армії, сяду на трактор і — в поле. Там — простору, білого світу, сонця! Там немає цього проклятого підземного бункера!

— Ти не оригінальний, Віталію. Хтось ще раніше тебе написав в журналі чергування: найкраща форма життя на Землі — гражданка!

Дивлюсь на годинник, минуло двадцять дві хвилини після оголошення бойової тривоги. До підльоту чужих ракет, якщо то вони — до наших кордонів залишається вісім хвилин. Невже у відповідь вже задіяні наші РВСП — ракетні війська стратегічного призначення? Вони оснащені, — це я знаю, як свого часу мій прадід знав "Отче наш", — ракетно-ядерною зброєю і призначені для виконання стратегічних завдань. Балістичні ракети, які ми стережемо, здатні доставляти заряди величезної руйнівної сили — практично в будь-яку точку земної кулі з великою точністю ураження цілі. А далі ударна хвиля, світлове випромінювання, проникаюча радіація, радіоактивне зараження і електромагнітний імпульс.

"Застосування ядерної зброї, — наголошував заступник комполку з політико-виховної роботи, — може мати катастрофічні наслідки для всього людства".

Єдина втіха — у столиці нашої родіни (як я випадково дізнався) для правителів вже побудовані супернадійні ядерні бункери, здатні витримувати навіть пряме попадання. Ось тільки не ясно, ким, яким народом вони будуть керувати після ядерної катастрофи? То навіщо ж так старанно бережуть своє життя?

Віталій Петруня в кутку невміло молиться Богу:

— Я тебе, Боженько, дуже-дуже прошу. Зроби так, щоб цього не трапилося. Зупини їхні ракети. Зупини наші ракети.

А з пульта так безпечно, так безтурботно-весело посміхається до Віталія і заодно й до мене чергова царівна мого друга, чийого імені мій друг ще не встиг узнати. Чи — вже не встиг?

Дивлюся на пультовий годинник — двадцять дев’ять хвилин після оголошення бойової тривоги. Залишилася хвилина, чужі ракети, можливо, вже проходять наші кордони. Невже чуда не трапилось?

Зненацька в мене заболіли очі — біль був таким різким, що я навіть зажмурився. А тоді ніби трохи попустило. Розплющую очі й не вірю їм… Біля штурвального колеса броньових дверей стоїть солдат. У руках він тримає старого зразка гвинтівку, здається, трилінійку, нижче розколотого приклада бовтається обривок напівзотлілого ременя. І все це я бачу реально, наче наяву. Через плече в солдата шинельна скатка, а на вилинялій гімнастерці видніється темна пляма із рваними краями. І якась заіржавіла медалька.

Що за примара? Чи жахливий сон? Може, й справді ми з Віталієм поснули і все це нам сниться?

— Командире, — шепоче Петруня. — Не дивись… у нього немає лиця.

Я мимовільно глянув туди, де в солдата мало бути обличчя. З-під напівзотлілої пілотки на мене дивився жовтий череп з очними ямками, заліпленими жовтою глиною. Невже це все, що чекає нас у недалекому майбутньому? І нас, і все людство?

Солдат-привид раптово хитнувся…

— Стріляй! — закричав, задкуючи Віталій, забувши в ту мить, що й сам тримає в руках автомат. — Та стріляй же, командире!

Але як стріляти в того, кого вже давним-давно вбито?

Я тільки подумав так, але сказати вголос нічого не встиг, бо почувся сигнал гучного зв’язку. Залишивши на мить електрика, я кинувся в пультову — на зв’язку був командир чергових сил підполковник Вашинов.

— Увага! Всім караулам — відбій! Увага, відбій! Наказую. Зброю і боєприпаси караулам повернути в сейфи, де їх сьогодні закодують супроводжуючі зміни караулів офіцери. Про повернення зброї в сейфи і про кількість взятих і повернутих патронів начальникам караулів доповісти через три хвилини. Всім караулам перейти в звичайний режим!

Зв’язок урвався і в ту ж мить лунко диркнула автоматна черга. Коротка, з трьох патронів — це я миттєво визначив на слух.

Висмикнувши з-за пояса Макаров, кидаюсь в патерну. Віталій, вперши приклада Калашникова собі в живіт, наставив автомат кудись у штольню, дуло тремтить. Обличчя в електрика бліде і якесь пересмикнуте — на ньому страх, відчай і ще щось схоже на відразу.

— І ти теж… — різко повертається він і наставляє на мене автомат. — Не підходь!

— Рядовий Петруня, опусти автомат! — наказую підкреслено командирським тоном. — У тебе що — зсув по фазі? Галюн?

Палець його — на спусковому гачку. Ясно, автомат поставлений в режим черги з трьох патронів, але для мене, на випадок чого, і цього задосить. А до дембеля рукою подати.

— Ти що — очманів, Віталію?! — кричу, відчуваючи десь глибоко в душі огидний страх — жити хочеться, вибратися з бункера хочеться, демобілізуватися хочеться, повернутися додому хочеться. — Рядовий Петруня! Я — сержант Ярослав Травень — твій командир! Начальник підземного караулу номер Дев’ять. Наказую негайно здати автомат. Ти розумієш, що чиниш? Це — чепе! Трибунал! Вишка! Здай зброю, мать твою!.. — крикнув я ледь не істерично — нерви не витримали, а жити хочеться, а очі в озброєного електрика майже божевільні. — Здай! Інакше за інструкцією я змушений буду застосувати проти тебе зброю, — зводжу пістолет. — Ти наставив автомат з бойовими патронами на свого командира — в армії за таке по голові не погладять!

— Ти — перевертень, — трясеться Петруня. — Такий, як і той, що в кутку. Ти тільки п-прикидаєшся сержантом Травнем.

Ну, т-туди його — поїхав мій Віталій! А такий же був спокійно-розважливий, надійний, здавалось, з міцною нервовою системою і сільським гартом. Миттєво як спалах в моєму мізку: подібний інцидент вже траплявся в нашій дивізії, в сусідньому полку. Старожили розповідали. Один підземний караул протримали в бункері без зміни двадцять днів. Що там у них сталося — невідомо. Мабуть, не витримала психіка. Чи несумісність… Один схопився за зброю і в результаті напарник загинув… Теж сержант. А той, хто його убив, опинився в дурдомі. Полетіли офіцери, але вбитого тим не воскресили.

— Я зобов’язаний про твій вибрик доповісти в штаб полку. Тебе схоплять особісти. Ти уявляєш, що тебе чекає? Штрафбат! Суд!

Мої слова на нього не діють. Останній шанс врятуватися — якось відвернути його увагу, бодай на мить…

— Віталію, друже, — якомога лагідніше співаю, хоч у самого зуби ось-ось зацокотять, — з привидом чи перевертнем легше впоратись удвох. Покажи, де він…

— Там… — Віталій повертає стволом автомата в бік штольні.

Цього мені досить — все ж таки я спортсмен, спринтер. Блискавично кидаюсь вперед, різким ударом вибиваю з його рук Калашников, другим ударом відкидаю електрика в протилежний бік. І все ж перед тим, як автомат вилетить з його рук, електрик встигає натиснути на гашетку. Диркнула ще одна черга з трьох патронів — на щастя, в куток. Завищали кулі, відбиваючись рикошетом. Віталій лежить у кутку скрючений, все ще не розуміючи, що з ним сталося. Але мені немає коли проводити з ним виховну роботу, хапаю автомат і — до сейфу. Кладу туди зброю, патрони та гранати, що все ще лежали в кутку в сумці з-під протигаза, набираю цифри тимчасового — до прибуття в карпом офіцера — коду. "А три патрони… тю-тю, і ще — три… Веселе життя!" — механічно відзначаю про себе.

Віталій хай поки що самостійно приходить до тями, а мені треба доповідати Одинадцятому — три хвилини вже минуло. Кваплюся в пультову, виходжу на зв’язок.

— Одинадцятий, доповідає Дев’ятий. Згідно з вашим наказом, зброю, автомат Калашникова — називаю номер, — і пістолет Макарова — теж називаю номер, я їх знаю напам’ять, — і боєприпаси… ("А три патрони тю-тю… І ще три…") мною особисто покладено в сейф, на ньому поставлено тимчасовий код — до прибуття чергового офіцера.

— Добро, Дев’ятий!

Одинадцятому зараз не до мене — з усіх Карпомів сержанти доповідають про повернення зброї в сейфи, про кількість взятих і повернутих патронів ("А в нас — три патрони — тю-тю… І ще три…"). У всіх Карпомів цифри однакові. Я, згнітившись, теж назвав, коли доповідав, дві однакові цифри взятих і повернутих патронів, а там якось буде. Аби Петруня поминув дурдом, шкода хлопця. Викрутимось, бо що ти й за солдат, якщо не вибрешешся. Та й відповідати доведеться завтра, а сьогодні — гуляй душа!

Закінчивши доповідати, всі начальники Карпомів затихли в очікуванні, що скаже Одинадцятий, не з доброго ж дива тридцять хвилин трималася бойова тривога.

— Що, хлопці, чекаєте мене? — весело озивається Одинадцятий і регоче (сміху у нього нервово-збуджений і від нього нам стає не по собі). — Нічого, хлопці, живі будемо — не помремо. Все — о’кей. Тьху, все в нормі. Чекайте виходу на зв’язок командира чергових сил. Несіть службу в звичайному режимі.

До пультової заходить Петруня, обличчя його вже починає потроху рожевіти, в очах ніби живі вогники. У нього такий жалісливо-винуватий вигляд.

— Сам не тямлю, як воно… сталося зі мною…

— Не збивай себе з пантелику, друже, — кажу підбадьорливо. — Не тільки тобі примерещився привид, у який ти садонув із Калашникова, мені теж…

— Це правда? — ожив електрик. — Але що то було?

— Дідько його знає. Хоча не вішай ніс і нервам волі теж не давай. Якось викрутимося. Тільки Одинадцятому за привид — ні слівця. Інакше — дурдом. Втямив? — Віталій киває. — І за дві черги із шести патронів теж. До перевірки сейфа часу ще досить, щось придумаємо. А що то був за привид — не знаю. Марення чи якийсь галюн. А може, ми нічого й не бачили, а тільки нам так здавалося — нерви за тиждень, проведений у бункері, підвели. Та ще й бойова тривога.

— Але ж я його бачив так, як ось тепер тебе бачу.

— Затям: ти нічого не бачив, рядовий Петруня. Ясно?

— Так точно, командире! Я не бачив, хоча насправді бачив.

— Гляди, не обберешся потім клопотів. Чергування у нас бойове. Позивний і — на зв’язок вийшов Одинадцятий.

— Ну, що, соколики, вже отямились від Бойової? Га?.. Го-го! На службі все може трапитись. Оголошують бойову тривогу — маєте бойову тривогу. Дають відбій — маєте відбій!

Полковник Вашинов був явно в ударі — мабуть, від пережитого протягом останніх тридцяти хвилин.

— Добре, що все добре закінчується. Вітаю вас, підземні вартівники біди для наших ідеологічних противників! Цього разу біда вас обминула. І нас, і всіх, всіх! Сьогодні ми вдруге народилися. Ура, віват і так далі. У нашої бойової тривоги виявився хеппі енд. Щасливий кінець.

Ми з Віталієм затанцювали один перед одним.

— Ще поживемо, соколики, ще послужимо! — ні, таки Вашинов був явно в ударі від пережитого. — Цього разу Бог милував нас від ядерної

війни. За ворожі ракети, що летіли до кордонів нашої країни, на екранах локаторів далекого зв’язку сприйняли табун… гусей.

— Ф’юу-уть! Ні фіга собі! — почулося з якогось караулу і всі дружно засміялися.

— Я вже встиг заглянути до енциклопедії, — соковито гудів бас підполковника. — Там написано: гуси — великі водоплавні свійські й дикі птахи з довгою шиєю… Ось їх і зафіксували на екрані радара, і сприйняли за бойові ракети противника. І ледь у відповідь не підняли свої, — в ту мить я відчув, як у мене з’явилася "гусяча шкіра", наче маленькі пухирці. — Ну й був гармидер! Все — розслабляйтесь, хлопці. У вас там, під землею, ніяких змін, а в нас, на поверхні, вже весна. Відлига вищого класу, як в останній день зими. З півдня теплі вітри дмуть — просто красота! Правда, розвезло матінку — землю нашу. Весна й спровокувала гусей. В Азії, де вони зимують, ледь чи не літо. Сірі гуси дружно вирушили на батьківщину. Як подумаєш, від чого тільки не залежить наше життя на Землі — навіть від диких гусей… А втім, — полковник напевне спохопився, — ми солдати — і соплі, бодай і ліричні, нам розпускати не годиться. Тим більше, нам здорово повезло, що то були всього лише гуси. Несіть службу, орлики мої! Вам на зміну вже вилетіли на вертольотах караули. Ну? — раптом гримнув він. — Не чую вас, караули?!

І ми, всі дев’ять караулів, кожен із свого підземного бункера, гаркнули дружно, як і годиться:

— Служимо… — І назвали ту країну, якій ми тоді служили і якої сьогодні вже немає.

Надійшла черга сідати за пульт Віталієві, але він все ще не міг отямитись, зітхав, винувато глипав і все намагався переконати мене, що привид таки справді був. Аби нічого не трапилось, я сам сів за пульт,

відіславши електрика спати, проте він никав у підземеллі, як неприкаяний, і все бурмотів:

— Ой, що ж тепер буде?..

— А буде й далі мир на планеті Земля. Принаймні сьогодні. А що завтра буде — поживемо — та й побачимо. І взагалі, не метеляй у мене за спиною. Завари краще чаю. Якомога міцнішого, тільки не чефір. Чай у нас, сподіваюсь, є?

— Є, але немає цукру.

— У нас і так солодке життя. Аби чай був міцний!

— Кляті гуси, скільки шерхоту наробили!..

— Гуси як гуси, — став я на захист пернатих. — Весною вони завжди повертаються на батьківщину — гнізда лаштувати, гусенят висиджувати. Де їм знати, що їхня батьківщина оточена локаторами, радарами та ракетами у штольнях!

На лінії зв’язку (вона не була відключена), хтось, певно, знавець народної творчості, намугикував у своєму бункері:

Гиля, гиля, сірі гуси,

Та й на тихий Дунай;

Зав’язала головоньку,

Тепер сиди та думай…

От і мені тепер — сиди та думай! Що втнути, аби вигородити свого електрика? Але, як каже підполковник Вашинов, це з одного боку. А що маємо з другого? А раптом Віталій Петруня і справді… поплив? Раптом у нього що з психікою? Чи просто перевтомився? За інструкцією треба повідомити про випадок начальство, а це наче донос на друга. Та від мене всі однополчани відвернуться.

Ой, гиля, гиля,

Гусоньки, на став!

Добривечір, дівчинко,

Бо я ще й не спав.

Це я так намугикую (виявляється, я теж знаю народні пісні! А втім, це у мене спадкове, від мами).

— Еге, поспиш після того, що гуси натворили, — бурмотить Віталій, частуючи мене гарячим чаєм — міцним та гірким. Я з жадібністю, обпікаючи губи, п’ю, відчуваючи, як відлягає від душі.

Мабуть, від пережитого, на мене раптом напала охота потеревенити. Я не втримався і солов’єм залився:

— Ех, Петруня! Піду на дембіль, повернуся додому, того ж дня за вудки і — до Дніпра чи Орелі. Три дні підряд рибалитиму, покіль душу не відведу. Ото буде кайф!

Але тут пролунав сигнал охоронної системи.

— Все, Віталію, кінчаємо тринди-ринди, починається служба!

На екрані висвітився периметр охорони споруди № 1. Ой, леле, там, на поверхні, у білому світі вже, виявляється, весна! І коли вона встигла? І як ми, кроти підземні, її проґавили? Сюди на лижах діставалися, а всього лише за якийсь там тиждень, хоч на крилах лети!

На майданчик за периметром опускався сіро-зелений армійський вертоліт із нашими опізнавальними знаками.

— Рядовий Петруня, — гаркнув я весело, — алюром у башту! В кулемет стрічку, а ствол, як і велить інструкція, направ у бік гостей, що прилетіли до нас з неба. Не залишай кулемет до мого наказу. Ясно? Тільки гляди — без вибриків!

— Так точно, командире: навести кулемет на верто-льот та гостей, але — без вибриків! — і загупотів східцями нагору.

Лопасті вертольота завмерли, на трапі один за одним з’явилося троє — лейтенант Іванов, за ним мій друг і змінник сержант Сергій Крючок зі своїм електриком. Отже, наше з Віталієм семиденне ув’язнення нарешті закінчується. Будемо сподіватися — благополучно.

Бачу, як Сергій прямує до металевого ящика з телефоном, що із зовнішнього боку воріт. Ось він знімає трубку.

— Та швидше, Сергію, набирай номер, — хочеться мені крикнути, але я, почувши в трубці його голос, питаю так, як і треба за інструкцією:

— Хто?

— Прибула чергова зміна караулу, — теж, як і велить інструкція, відповідає Сергій. — Начальник зміни караулу сержант Крючок!

Мені хочеться крикнути:

— Чортів Крючок, не тягни, а пошвидше відкривай люк в наше підземелля!

Проте натомість я, почекавши, як він відкриє стулки зовнішніх воріт на першій лінії огородження, металевим голосом командую:

— Старший караулу до мене, решті стояти на місці!

А потім, як лейтенант Іванов розкодує люк і разом з прибулою зміною підніме його, я широко відкритим ротом жадібно хапатиму свіже вологе повітря — таке солодке! А мій друг Сергій Крючок кричатиме:

— З весною, підземні кроти! Вилазьте з нори на свіже повітря! Ой, бліді ж ви які, вартівники біди! Здорово вас настрахали сірі гуси, га? Вони й раніше під час перельотів потрапляли на екрани локаторів, але їх завчасно розпізнавали, а цього разу, як найшло. Ну й попереживали ми!

— Ми теж не раділи!

І лейтенант сьогодні говорив не за уставом:

— Годі, хлопці, теревенити, швидше здавайте-приймайте Карпом і новій зміні на пульт, а старій — на майданчик, поки не зіпсувалася льотна погода. Так розвезло, що КамАЗ знову до вас не пробився. Дісталися небом. І назад небом гайнемо. То як минула зміна, сержанте? — це вже до мене. — У вас все гаразд? Скарг, крім як на гусей, немає? Чудово! Дозволяю тобі ще хвилину подихати свіжим повітрям і — назад в бункер здавати зміну!

Хотів я того чи ні, але, як командир караулу та як вимагав обов’язок служби, про інцидент з електриком Віталієм Петрунею під час бойового чергування в підземному караулі № 9 мусив негайно доповісти своєму прямому начальнику. І за привид, і про той випадок, коли рядовий

Петруня виступив проти мене, свого командира, з автоматом в руках, про ті злощасні дві черги з трьох патронів кожна…

Я не доповів.

Це був мій чи не єдиний і суттєвий прокол за майже два роки відмінної служби в ракетній дивізії.

Коли чергова комісія при перевірці нашого Карпому, в боєкомплекті, закодованому в сейфі, виявить нестачу шести бойових патронів до автомата Калашникова, всі біди звалятся на мене та на мого змінника сержанта Крючка.

Вину я візьму на себе, тож мій друг Сергій Крючок вціліє і далі нестиме службу в підземному караулі № 9, тільки змінюватиме його вже інший караул, на чолі із своїм сержантом.

Оскільки я до пуття так і не зможу пояснити командуванню, де поділися злощасні патрони (не навчений замолоду брехати — що придумаєш, коли з правдою вирішиш розминутися?), то після всіх розносних пертурбацій справа скінчиться тим, що мене — за халатне ставлення до своїх обов’язків (нестача боєкомплекту) — розжалують: із повного сержанта понизять до молодшого. "Ти, сержант, виявився хреновим защітніком родіни! — буде заявлено мені. — Тобі не можна довіряти її боєзапас!"

(Це через роки я дізнаюся з преси, як уже все буде розсекречено і зникне страшна цензура тодішньої імперії: приблизно в ті роки в моїй надтаємній дивізії з най-найсуворішим режимом допуску, в самому її штабові працюватиме офіцер у званні майора, який преспокійно видаватиме (чи продаватиме?) ядерні таємниці нашої країни одночасно двом розвідкам — американській та ізраїльській. Але краще б вони не писали, а я того краще б не читав! А в тім, у нас, як тоді, так і тепер: мільйони крадуть, зате копійки осатаніло бережуть!)

Заодно мені, як невдалому защітніку родіни, буде висловлено політичне недовір’я і особовий армійський відділ попотягає мене! А втім, політичне недовір’я мені буде висловлено трохи з іншого випадку. І виною тут був мій язик.

Словниковий запас, дозволений для вживання нижчим чинам відомо який: "Єсть! Так точно!" А знаючи це, замість того, аби мовчати й вигукувати: "Віноват, товаріщ..." — я несподівано поперся (сам нині дивуюся!) в дебрі філософії. Після командирської нотації "Тобі, сержанте, довірили ядерні боєголовки, яких у нас все ще, на жаль, не густо, а ти..." А я — і біс мене за язик смикнув! — миттєво, не усвідомлюючи що роблю, відпарирував:

— Боєголовок у нас багато, мудрих голів мало!

— Мудрець, т-твою!.. — заревів генерал. — Ану цього.... розумника... подалі! Йому не можна довіряти боєзапас нашої родіни!

Отож, після тієї злощасної репліки (мабуть, у мене теж після підземного бункера здали нерви!), мені й буде висловлено політичне недовір’я. Заодно мене знімуть з бойового чергування на стратегічному об’єкті по охороні споруди № 1 (охороняючи ракету, я за весь час своєї підземної, кротячої, служби жодного разу свою підопічну так і не бачив у живі очі — надто кріпко ховалася вона в підземеллі! Та й нині ховається!) і направлять — спасибі й на тім! — до стрілецької мотопіхотної роти заступником командира одного із взводів. У цьому званні і на тій посаді я й зустріну свій дембель. Але це — пониження у званні (воно в мене й без того було мінімальним) — не суть важливо. Тим більше, я не збирався робити кар’єру військовика, хоч мені до того інциденту з патронами і радили поступити у вище ракетне училище. Мабуть, тому я відмовився, що був твердо переконаний: найкраща форма життя на Землі — цивільна. Чи на солдатському сленгу — гражданка!

Мене хвилювало тоді інше — та й нині ще непокоїть, — той випадок з привидом-солдатом часів Другої світової війни.

Щоб не казали (і про те, що у нас з Віталієм, мовляв, поплив дах), я таки бачив його — солдата-привида. Містика це, мана, сон чи галюцинація — я так і не відаю. Але я бачив — бачив! — того зотлілого солдата із очними ямками, заліпленими глиною, бачив наче наяву. А може, то блукала душа непохованого воїна? Фантоми його душі? Чи, зрештою, його аура, як нині модно писати — хто тепер скаже!

У тих краях і справді в роки Другої світової лютували жорстокі бої, там, де не копнеш, а на солдатський кістяк і наткнешся…

Через багато років, вже в наші дні, якось читаючи вірш одного поета про непохованих воїнів у Росії, мене як струмом вдарять рядки…

Віталій Петруня, друг і мій однополчанин, який завжди-завжди посміхався… Далі мені тяжко писати, але я мушу.

Мушу, аби хоч якось полегшити свою душу — Віталієві вже все одно.

Коли він дізнається, що мене, його командира, понизять у званні і знімуть з бойового чергування в Карпомі за ті шість автоматних патронів, випущених ним у привид, то кинеться в штаб полку до чергового офіцера і кричатиме, що то він — Він! Він! Він — вистріляв їх з автомата Калашникова.

— Куди… вистріляв? — в майора відвисне нижня щелепа. — У кого?

Наївний Віталій скаже, як на духу:

— У привида-солдата, який приходив в наш Карпом.

Того ж дня Петруню заарештують.

Добу потримають його на губі, і оскільки він все так же затято переконуватиме всіх і вся, що справді до них у карпом приходив привид-солдат, Петруню відправлять в дивізійний госпіталь.

Коли до мене дійде вістка, що з Віталієм, я кинуся до комвзводу з проханням відпустити мене в госпіталь — провідати друга-однополчанина. Комвзводу передасть моє прохання по інстанції і доки там вирішуватимуть чи відпускати мене, чи, може, й до мене на всякий пожежний випадок придивитись пильніше, може, і я той… чокнутий, з Віталієм Петрунею трапиться непоправиме.

Вночі (у Віталія так розгуляються нерви, що він вже не спатиме), під час першої в тих краях весняної грози, коли за стіною госпіталю клекотітиме чвара, небо краятимуть артилерійськими спалахами блискавиці, а громи гахкатимуть, як із гармат, мій друг Віталій Петруня викинеться з вікна…

Мама забере його тіло в Україну і поховає сина в рідному селі степової Херсонщини. ("Коли Віталика призвали на ракети, — плакатиме мати, — він так радів, що не в Афган, з якого тоді йшли труни. А виявилось… Може, у тому клятому Афгані мій синок і вцілів би?..."). Над могилою Петруні високе небо, а навколо стільки просторів, яких так прагнув мій друг в забронюваному підземеллі… Тільки вже ніколи йому не доведеться, як мріяв, поводити полями трактора, а в жнива комбайна…

Повернувшись після демобілізації додому, я другодні поїду на Херсонщину — провідати могилу друга-однополчанина. А їдучи, вперто думатиму, що рядовий Віталій Петруня не наклав на себе руки, як дехто вважає, а — загинув на бойовому чергуванні в підземному бункері страшної ракети — вони й нині чаяться в глибинах матінки Землі і в їхній електронній пам’яті закодовано, куди їм летіти і на чиї голови кидати

ядерні боєголовки, і став жертвою війни… Чи першої майбутньої, чи останньої, другої світової…

Ні, щоб там не казали, а найкраща форма життя на планеті Земля, як написали ракетники в журналі бойового чергування, таки справді — цивільна.